

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาการทองเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนลำน้ำว่า จังหวัดน่าน มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 3 ประการ คือ 1. เพื่อศึกษาสภาพการณ์ของชุมชนลำน้ำว่า ในด้านวิถีชีวิตชุมชนก่อนและหลังการเข้ามาของการทองเกี่ยว และแนวโน้มในอนาคต 2. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชน และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชน และ 3. เพื่อหาแนวทางในการลดผลกระทบทางลบ และแนวทางการจัดการการทองเกี่ยวที่เหมาะสมของชุมชน โดยได้แบ่งช่วงเวลาในการศึกษา ออกเป็น 2 ช่วงเวลา คือ 1) ช่วงก่อนมีการทองเกี่ยวเข้ามาในชุมชน (พ.ศ. 2520-2536) 2) ช่วงหลังมีการทองเกี่ยวเข้ามาในชุมชน (พ.ศ. 2537-2546)

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เริ่มศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสำรวจข้อมูลภาคสนาม โดยใช้วิธีการหลากหลายวิธีตามความเหมาะสม ได้แก่ แบบสอบถามนักทองเกี่ยว การสัมภาษณ์เจาะลึก การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และเมื่อได้ข้อมูลเบื้องต้นเพียงพอแล้ว ผู้วิจัยจึงได้ทำการสนทนากลุ่มตัวแทนชาวบ้าน เพื่อให้ร่วมกันวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนหลังจากมีการทองเกี่ยว และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชน โดยผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้เทคนิคการประเมินอนาคตภาพทางสังคม (Ethnographic Future Research: EFR) ร่วมด้วย ในการประเมินผลกระทบทางสังคมในอนาคต เพื่อหาแนวทางลดผลกระทบทางลบ และหาแนวทางการจัดการการทองเกี่ยวที่เหมาะสมของชุมชน

5.1 สรุปผลการศึกษา

5.1.1 สภาพการณ์ของชุมชนลำน้ำว่า ในด้านวิถีชีวิตชุมชนก่อนและหลังการเข้ามาของการทองเกี่ยว และแนวโน้มในอนาคต

ชุมชนลำน้ำว่า ประกอบด้วย หมู่บ้านน้ำว่า หมู่บ้านน้ำปู้ และหมู่บ้านห้วยทรายมูล อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน การตั้งถิ่นฐานของชุมชนลำน้ำว่า ในพื้นที่ที่แวดล้อมด้วยป่าเขา และลำน้ำว่าที่อุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง ทั้งพืชและสัตว์ ลำน้ำว่า ไหลผ่านซอกเขา

ทำให้มีเกาะ แก่ง และวังปลามากมายที่เป็นแหล่งอาศัยและเพาะพันธุ์ปลา ด้วยสภาพความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติทำให้ชุมชนลำน้ำว่าได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ในการดำรงชีวิตวิถีอาชีพเกษตรกรรมโดยปลูกข้าวไร่อายุสั้นเป็นหลักแม้จะมีการพัฒนาสาธารณูปโภคต่างๆ แต่วิถีชีวิตส่วนใหญ่ก็ยังคงเรียบง่ายพึ่งพิงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ เนื่องจากชุมชนมีระบบการผลิตแบบดั้งเดิมและมีรายได้ต่ำทำให้ชุมชนมีความผูกพันและให้คุณค่ากับป่าเขา และลำน้ำมาก

การท่องเที่ยวในพื้นที่ลำน้ำว่าได้เริ่มต้นขึ้นในปี พ.ศ. 2537 โดยมีปัจจัยดึงดูด คือ ความสวยงามของสภาพธรรมชาติป่าเขาและลำน้ำว่า กิจกรรมการท่องเที่ยวล่องแก่งแพยางตลอดจนวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของชุมชน แต่การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวในชุมชนลำน้ำว่ายังคงมีน้อยทำให้ชุมชนลำน้ำว่าได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวค่อนข้างน้อย และแม้ว่าชุมชนจะได้มีการรวมกลุ่มทำแพไม้ไผ่และแสวงหาประโยชน์จากการท่องเที่ยวด้านต่างๆ แต่การขาดความสามารถด้านการตลาด ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและงานด้านบริการ รวมทั้งขาดการประสานงานกับผู้ประกอบการแพยางทำให้การดำเนินการของชุมชนไม่ได้ผลเท่าที่ควร

หลังจากมีการท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนลำน้ำว่า วิถีชีวิตของชุมชนส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักและมีกรพึ่งพิงธรรมชาติในการดำรงชีวิตอยู่ รายได้ส่วนใหญ่ของชุมชนยังอยู่ในระดับต่ำ และพึ่งพิงราคาตลาดของพืชไร่ การท่องเที่ยวได้ทำให้ชาวบ้านบางส่วนมีอาชีพเสริมและเริ่มมีปัญหายุ่งยาก ในอนาคตชุมชนอาจสามารถมีรูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชนที่เหมาะสมที่ดำเนินการโดยชุมชนและให้ประโยชน์แก่ชุมชน เช่น การท่องเที่ยวแบบบ้านพักชุมชน (Home stay) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) การท่องเที่ยวเกษตร (Agro-tourism) และการท่องเที่ยวแบบ Bed and Breakfast ซึ่งการดำเนินการท่องเที่ยวในรูปแบบดังกล่าวอาจไม่ต้องใช้เงินลงทุนมากนักแต่ต้องให้ความรู้ความเข้าใจแก่ชาวบ้านเกี่ยวกับรูปแบบดังกล่าวให้ชัดเจน รวมทั้งหาแนวทางในการป้องกันและจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์อย่างทั่วถึงและไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

5.1.2 การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชน และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชน

1) การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชน

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนลำน้ำว่าหลังจากการเข้ามาของการท่องเที่ยวได้เกิดขึ้นอย่างช้าๆ ในระยะเวลาที่ผ่านมา จึงทำให้ชุมชนค่อยๆ ปรับตัวยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและความสามารถในการปรับตัวของชาวบ้านที่แตกต่างกัน ทำให้ชาวบ้านบางส่วนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวและบางส่วนไม่ได้รับผลประโยชน์อะไรเลย และยังคงมีวิถีชีวิต

แบบดั้งเดิม การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนลำน้ำว่าหลังจากการเข้ามาของการท่องเที่ยวสามารถสรุปได้ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนด้านเศรษฐกิจ

ชาวชุมชนลำน้ำว่าบางส่วนมีอาชีพเสริมเกี่ยวกับการท่องเที่ยว โดยเป็นคนบังคับแพยาง แพไม้ไผ่ ถูกจ้างในอุทยานแห่งชาติแม่จรม ลูกหาบ มีรายได้เสริมในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวมากกว่าการรับจ้างทั่วไปในชุมชนและโอกาสการจ้างงานในชุมชนลำน้ำว่ามีมากขึ้นทำให้การออกไปทำงานนอกชุมชนของหัวหน้าครัวเรือนน้อยลง

2. การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนด้านสังคม

ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวมีลักษณะเป็นกลุ่มผลประโยชน์ ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนกับคนนอกชุมชน ได้แก่ ผู้ประกอบการ นักท่องเที่ยวเพื่อฟังพืงด้านรายได้ ส่งผลให้เกิดความไม่เสมอภาคกันในสังคมระหว่างผู้มีรายได้จากการท่องเที่ยว และผู้ที่ต้องหาอาหารจากลำน้ำว่า และชาวบ้านกับ ผู้ประกอบการ และนักท่องเที่ยว ทำให้อำนาจต่อรองน้อยลง การร่วมกิจกรรมของคนในชุมชนมีเวลาจำกัดมากขึ้น ส่วนปัญหาสังคมของชุมชนมีน้อยลง เนื่องจากการรักษาภาพพจน์ของชุมชนโดยมีการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยผลักดันให้ชุมชนวางกฎระเบียบเพื่อควบคุมเพิ่มเติม ทำให้ปัญหาสังคมลดน้อยลง

3. การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนด้านวัฒนธรรม

ครัวเรือนที่มีรายได้จากการท่องเที่ยวมีการบริโภคที่สามารถหาซื้อได้ง่ายมากขึ้น และการดำเนินชีวิตมีระเบียบแบบแผน มีการวางแผนการทำงาน มีการใช้ภาษากลางติดต่อกับนักท่องเที่ยวบ้าง ส่วนใหญ่จะฟังเข้าใจแต่ไม่ค่อยพูด ชุมชนมีการเอาใจใส่การแต่งกายมากขึ้น โดยเฉพาะวัยรุ่น ส่วนวัฒนธรรมประเพณีมีการเพิ่มรูปแบบเพื่อรองรับการท่องเที่ยว มีลักษณะเป็นงานรื่นเริงและมีการรื้อฟื้นประเพณีการตีเค็งเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในหมู่บ้านน้ำว่า

4. การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมกายภาพ

มีขยะที่ย่อยสลายยากเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวมีมลภาวะจากควันรถและเสียงเครื่องยนต์เพิ่มมากขึ้น ส่วนต้นไม้พืชพรรณและสภาพน้ำในลำน้ำว่ายังคงมีความอุดมสมบูรณ์และใสสะอาดไม่เปลี่ยนแปลง

2) ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนลำน้ำว่า

1. ในด้านการใช้ประโยชน์

1.1 การอุปโภค บริโภค

ผลกระทบด้านบวก

เป็นการนำทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนมาเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวซึ่งสร้างมูลค่าให้เกิดขึ้น ชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยวทดแทนการใช้ประโยชน์ในการอุปโภคบริโภค ทำให้ชุมชนสามารถมีรายได้ทดแทนจากการใช้พื้นที่ลำน้ำว่าในการหาปลาจำหน่ายมาใช้จ่ายซื้ออาหารบริโภค

ผลกระทบด้านลบ

เกิดความไม่เสมอภาคกันในการใช้ประโยชน์จากลำน้ำว่าในการอุปโภคบริโภคขึ้นระหว่างชาวบ้านที่ทำการท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงทรัพยากร และสามารถสร้างรายได้จากการใช้ลำน้ำว่าในการให้บริการการท่องเที่ยวได้กับผู้ที่ไม่ได้ทำการท่องเที่ยวที่ยังคงต้องใช้พื้นที่ลำน้ำว่าเป็นแหล่งอาหารอยู่ กิจกรรมการท่องเที่ยวทำให้เกิดข้อจำกัดกับผู้ที่ต้องหาปลาบริโภคตามลำน้ำว่า

ความไม่เสมอภาคกันในการได้รับผลประโยชน์จากการใช้ลำน้ำว่าอาจนำมาสู่ความขัดแย้งในอนาคต เนื่องจากการที่ไม่ได้รับผลประโยชน์ที่ไม่เท่าเทียมกัน

1.2 การนันทนาการ

ผลกระทบด้านบวก

เกิดกิจกรรมนันทนาการต่างๆ ในชุมชนลำน้ำว่าเพิ่มมากขึ้นทำให้คนในชุมชนมีที่ให้ความบันเทิงโดยไม่ต้องออกไปนอกชุมชน ชาวบ้านในชุมชนได้รู้จักและเรียนรู้สังคมภายนอกจากการที่ได้พบเจอผู้คนที่หลากหลายทำให้ไม่รู้สึกเขินอายคนแปลกหน้ากล้าแสดงออกโดยเฉพาะเด็กๆ และเยาวชน

ผลกระทบด้านลบ

พื้นที่ลำน้ำว่ากลายเป็นพื้นที่สาธารณะที่ใครจะเข้ามาเวลาใดก็ได้ทำให้กิจกรรมนันทนาการต่างๆ ของชาวบ้านในแต่ละวัยมีความจำกัดมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยว การเข้าไปใช้พื้นที่ลำน้ำว่าของชาวบ้านเพื่อนันทนาการมีจำกัดทั้งพื้นที่และเวลา กิจกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวทำให้เกิดความแออัด และความเป็นส่วนตัวของชุมชนถูกเบียดเบียน

การเข้าไปใช้พื้นที่ลำน้ำว่าในการนันทนาการของชุมชนได้น้อยลงนี้ อาจส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในวัยต่างๆ ในอนาคต เพราะพื้นที่ลำน้ำว่าเป็นพื้นที่ทางสังคมทำให้คนในชุมชนได้มาพบปะพูดคุยกัน ปรึกษาหารือระบายความในใจ พักผ่อนคลายเครียดจากการทำงานและปัญหาต่างๆ ทำให้คนในชุมชนลำน้ำว่ามีจิตใจดี โอบอ้อมอารีต่อกัน

ปัญหาขยะจากนักท่องเที่ยวที่ขาดความรับผิดชอบบางคนที่ยังขยะประเภทขวดแก้วไม่เป็นที่ ที่ผ่านมาทำให้ได้ๆ ในชุมชนได้รับอันตราย ความปลอดภัยในการนันทนาการของเด็กๆ จึงมีน้อยลง การใช้ลำนํ้าว่าของชุมชนต้องมีความระมัดระวังมากขึ้น

2. ในด้านการอนุรักษ์น้ำของชุมชน

ผลกระทบด้านบวก

ชุมชนมีความห่วงหาพันและดูแลรักษาลำนํ้าว่ามากขึ้น เนื่องจากเป็นแหล่งสร้างรายได้และชื่อเสียงของชุมชน โดยเฉพาะผู้ที่ทำงานด้านการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวยังเป็น การตรวจตราลำนํ้าทำให้ไม่มีใครกล้าลักลอบจับปลาในเขตอนุรักษ์และด้วยวิธีการที่ผิดวิธี

ลดการจับสัตว์น้ำลง เนื่องจากชาวบ้านสามารถมีรายได้จากการท่องเที่ยว ที่สามารถนำไปซื้ออาหารบริโภคแทนการจับสัตว์น้ำจำหน่ายและบริโภค

ผลกระทบด้านลบ

ผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยวที่เพิ่มจำนวนขึ้นทำให้จำนวนขยะเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งผู้ประกอบการแพยางที่มากขึ้นและคนบังคับแพยางที่มาจากหลายหมู่บ้านเกิดการแข่งขันกัน ให้บริการนักท่องเที่ยวแต่เอาใจใส่ดูแลขยะน้อยลง

การกระจายรายได้ที่ไม่ทั่วถึงทำให้ชาวบ้านบางคนไม่ให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยว และการอนุรักษ์ เนื่องจากไม่ได้รับประโยชน์

การทำลายความหลากหลายทางชีวภาพและแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชุมชน โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของนักท่องเที่ยว เนื่องจากการเข้ามาใช้พื้นที่ท่องเที่ยวของผู้ประกอบการ และนักท่องเที่ยวที่หลากหลาย ทำให้เกิดการเหยียบย่ำทำลายพืชพรรณ โดยไม่รู้ตัว อีกทั้งการทำกิจกรรม บางอย่างของนักท่องเที่ยว เช่น เก็บตัวอย่างพืช ส่งเสียงดังก็อาจทำให้รบกวนสัตว์บางชนิดให้หนีออกไปจากแหล่งอาศัยเดิม เป็นต้น

3. ในด้านการจัดการน้ำของชุมชน

ผลกระทบด้านบวก

การท่องเที่ยวทำให้มีการให้ความสนใจจากหน่วยงานภายนอกหลายๆ หน่วยงาน เข้ามาร่วมกันจัดการดูแลลำนํ้าว่า เพื่อรักษาลำนํ้าว่าให้มีความเหมาะสมสำหรับเป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่สร้างชื่อเสียงให้กับอำเภอ

ผลกระทบด้านลบ

การเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยวทำให้ยากต่อการดูแล การเข้ามาทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเช่นล่องแพไม่มีเวลาแน่นอน หากผู้ประกอบการ และผู้บังคับแพ ไม่เอาใจใส่กับการดูแล จำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้นและมาจากหลากหลายพื้นที่มีพฤติกรรมที่

แตกต่างกันออกไป ชุมชนไม่สามารถดูแลและควบคุมได้ ซึ่งแตกต่างจากการจัดการน้ำของชุมชนที่สามารถดูแลได้ง่ายเนื่องจากคนในชุมชนต่างรู้จักกันหมด และเรียนรู้ร่วมกันที่จะช่วยกันดูแลรักษาแหล่งน้ำของชุมชน

4. ในด้านระบบความเชื่อ ค่านิยมเกี่ยวกับน้ำ

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชน ไม่ได้สร้างผลกระทบต่อระบบความเชื่อและค่านิยมเกี่ยวกับน้ำในปัจจุบันของชุมชนมากนัก ชาวบ้านยังคงมีความเชื่ออยู่เช่นเดิมว่าในจุดใดของลำน้ำที่เป็นจุดต้องห้าม เมื่อมีการให้บริการบังคับแพแก่นักท่องเที่ยวชาวบ้านซึ่งเป็นผู้บังคับแพจะเลือกบริเวณให้นักท่องเที่ยวลงเล่นน้ำเพื่อป้องกันอันตราย

ผลกระทบด้านลบ

ผลกระทบด้านลบที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต เกิดจากความคิดของชุมชนซึ่งเห็นว่าการท่องเที่ยวในพื้นที่ลำน้ำว่ากับความเชื่อต่างๆ ในลำน้ำว่าเป็นคนละส่วนกันและการท่องเที่ยวก็ไม่ได้ทำลายพื้นที่นั้น รวมทั้งการเข้าใช้พื้นที่ต้องห้ามของนักท่องเที่ยว แต่ไม่ได้รับอันตรายเหมือนการบอกเล่าที่สืบทอดกันมาอาจทำให้เด็ก ๆ และเยาวชนเกิดความสับสนซึ่งอาจทำให้ความเชื่อและค่านิยมเกี่ยวกับน้ำของชุมชนลดความสำคัญลงในอนาคต

5. ในด้านการเผยแพร่แนวความคิด

ผลกระทบด้านบวก

เยาวชนได้มีโอกาสเรียนรู้แนวคิดในการประกอบอาชีพใหม่ๆ ซึ่งในอนาคตอาจจะทำให้สามารถมีอาชีพเสริมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในหมู่บ้านของตนเองโดยไม่ต้องออกไปทำงานนอกชุมชน เยาวชนมีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้น

ผลกระทบด้านลบ

เยาวชนมีโอกาสเรียนรู้ตามรูปแบบการถ่ายทอดแนวคิดของบรรพบุรุษน้อยลง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพเข้าสู่การท่องเที่ยวของชุมชน ทำให้มีรายได้ดีขึ้นแต่มีเวลาในการเข้าป่าหาของป่า การหาปลาตามลำน้ำน้อยลง มีการพึ่งพาธรรมชาติน้อยลง การถ่ายทอดแนวคิดนั้นจำเป็นที่จะต้องมีความผูกพันใกล้ชิด แต่ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนทำให้มีความห่างเหินกันมากขึ้นระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่

เกิดการให้ความสำคัญกับอาชีพให้บริการด้านการท่องเที่ยวมากกว่าอาชีพหลักของครอบครัว เนื่องจากรายได้ที่ดีกว่าซึ่งอาจส่งผลเสียในอนาคตถ้าหากว่าการท่องเที่ยวในพื้นที่ลำน้ำว่าชบเซาลง หรือนอกเทศกาลท่องเที่ยวอาจทำให้มีการละทิ้งชุมชนและอาชีพการเกษตรเข้าไปทำงานทำในเมืองมากขึ้น

5.1.3 แนวทางลดผลกระทบทางลบ และแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมของชุมชน

1) แนวทางลดผลกระทบทางลบ

จากการสนทนากลุ่ม และให้ชุมชนคาดการณ์อนาคตของชุมชนสามารถประเมินผลกระทบทางลบของชุมชนและได้แนวทางลดผลกระทบทางลบ ได้ดังนี้

1. การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเกี่ยวกับเรื่องการท่องเที่ยว เนื่องจากปัจจุบันชุมชนยังไม่มีอำนาจต่อรองด้านการท่องเที่ยวเท่าที่ควร รวมทั้งยังไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ของชุมชนในการดูแลรักษาผลประโยชน์ของชุมชนไม่ให้ถูกละเมิดจากการท่องเที่ยว
2. การรวมกลุ่มผู้รับจ้างบังคับแพยาง เพื่อเป็นการสร้างอำนาจต่อรองกับผู้ประกอบการเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการเอาเปรียบในเรื่องค่าจ้าง
3. การควบคุมจำนวนผู้ประกอบการแพยาง เนื่องจากผู้ประกอบการที่มากเกินไปทำให้เกิดการแข่งขันและไม่ดูแลสิ่งแวดล้อม
4. การให้หน่วยงานท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลเข้ามาดูแลการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง โดยเฉพาะการจัดการขยะจากการท่องเที่ยวซึ่งในอนาคตชุมชนอาจไม่สามารถจัดการได้โดยลำพัง
5. การป้องกันพื้นที่ที่มีความเปราะบางทางระบบนิเวศโดยการกันให้เป็นเขตสงวน และแบ่งพื้นที่เฉพาะสำหรับการท่องเที่ยว
6. การเพิ่มกฎ กติกาสำหรับนักท่องเที่ยวให้มีความชัดเจนและมีการทำป้ายบริเวณแหล่งท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวได้เห็นอย่างชัดเจน
7. การสร้างความตระหนักให้กับชุมชนเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวที่เป็นเพียงอาชีพเสริม ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนบางฤดูกาล
8. เพิ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถสร้างรายได้ที่ทั่วถึงให้กับชุมชน โดยให้ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ

2) แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมของชุมชน

การท่องเที่ยวที่เหมาะสมของชุมชนที่ชุมชนคาดหวังคือ การท่องเที่ยวที่ชุมชนสามารถได้รับประโยชน์และไม่ส่งผลให้การดำเนินชีวิตประจำวันของชุมชนต้องประสบกับความยากลำบาก โดยมีการกระจายรายได้ให้กับชุมชนอย่างทั่วถึง รวมทั้งไม่ทำลายความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน สภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนลง ดังนั้นแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมของชุมชนน่าจะพิจารณาว่าจึงควรเป็นการจัดการตามแนวทางการท่องเที่ยวแบบที่ยั่งยืน ซึ่งเป็น

การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อสภาพแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดใจให้มาเยี่ยมชม ในขณะที่เดียวกันก็อนุรักษ์สภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวอันเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวควบคู่ไปด้วย โดยใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวอย่างชาญฉลาดให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยาวนานที่สุด แต่ก่อให้เกิดผลกระทบทางลบต่อ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนน้อยที่สุด

แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมของชุมชนสามารถประมวลจากความคิดเห็นของชุมชน และกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย ได้ 3 ด้าน คือ

1. ด้านรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมของชุมชน ได้แก่

1.1 การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวจากการสำรวจทรัพยากรในชุมชนลำน้ำว่าที่สามารถนำมาพัฒนาเพื่อรองรับการท่องเที่ยว

1.2 การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยว ที่ต้องได้รับการส่งเสริมจากภายนอกชุมชนร่วมด้วย โดยรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสมกับชุมชนลำน้ำว่าตามลำดับได้แก่

- การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)
- การจัดการท่องเที่ยวเกษตร (Agro-tourism)
- การพักในชุมชนแบบ Bed and Breakfast
- การจัดการท่องเที่ยวแบบบ้านพักชุมชน โฮมสเตย์ (Home stay)

2. ด้านผลประโยชน์ของชุมชน ดำเนินการ โดย

2.1 การจัดการด้านการตลาดการท่องเที่ยวของชุมชนลำน้ำว่า เพื่อให้การท่องเที่ยวของชุมชนสามารถสร้างรายได้ได้อย่างแท้จริง และคำนึงถึงเป้าหมายหลักของการท่องเที่ยวในชุมชนซึ่งต้องการให้เกิดการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยว ในขณะที่เดียวกันก็ไม่เกิดผลกระทบทางลบต่อชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ

2.2 ประสานความร่วมมือกับผู้ประกอบการ เช่น ในเรื่องอาหาร และที่พัก เพื่อให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวมากขึ้น

2.3 การให้ผู้ประกอบการที่เข้ามาใช้พื้นที่ในการล่องแพ หักรายได้ส่วนหนึ่งให้กับชุมชนลำน้ำว่า เพื่อที่ชุมชนจะใช้ในการพัฒนาหมู่บ้าน

3. ด้านการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสภาพหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน ได้แก่

3.1 การจัดแบ่งเขตพื้นที่ในพื้นที่ท่องเที่ยว (Zoning) โดยเป็นการแบ่งพื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยวออกเป็นเขตต่างๆ ตามความสำคัญของระบบนิเวศและกิจกรรมที่ยอมรับได้ รวมทั้งกำหนด และควบคุมกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวสามารถทำได้ในแหล่งท่องเที่ยว

3.2 การกำหนดขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว โดยควรกำหนดขีดความสามารถในการรองรับปริมาณนักท่องเที่ยวของพื้นที่ และการกำหนดระยะเวลา และช่วงฤดูกาลในการเข้ามาท่องเที่ยวให้ชัดเจนเพื่อให้สภาพธรรมชาติได้พักฟื้น และไม่สร้างความกดดันให้กับพื้นที่มากเกินไป

โดยพื้นฐาน วัฒนธรรม การปกครองท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิตของชุมชนลำน้าว้า แนวทางที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพในการปฏิบัติควรเป็นไปใน รูปแบบองค์กร กึ่งอิสระ ที่ไม่เป็นทางการจนเกินไป มีระบบการได้รับผลประโยชน์ร่วมกันในการจัดรูปแบบองค์กร

5.2 อภิปรายผลการศึกษา

การท่องเที่ยวในประเทศไทยได้มีการขยายตัวขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจ จึงส่งผลให้มีกิจกรรมท่องเที่ยวที่หลากหลายและมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการท่องเที่ยวเกิดขึ้นมากมาย ทำให้มีการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้นหลายรูปแบบ เช่น การท่องเที่ยวผจญภัยกึ่งอนุรักษ์ธรรมชาติ (Soft Adventure Tourism) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การล่องแก่ง การพายเรือแคนู การปีนผา ที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวและได้รับการเสนอให้เป็นสินค้าท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในการขยายตัวได้สูง ผู้ประกอบการ และบริษัทนำเที่ยวต่างๆ จึงได้มีการยึดเอารูปแบบการท่องเที่ยวต่างๆ ดังกล่าวเป็นกิจกรรมหลักของการท่องเที่ยวเสนอเป็นบริการให้แก่นักท่องเที่ยว

ในพื้นที่ท่องเที่ยวลำน้าว้า เป็นพื้นที่ที่อยู่ในภูมิภาคที่แวดล้อมไปด้วยภูเขาที่สลับซับซ้อนและป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์จึงเป็นต้นกำเนิดของลำน้ำสำคัญหลายสาย ลำน้ำว้าก็เป็นลำน้ำสายหนึ่งที่มีต้นกำเนิดจากป่าที่สมบูรณ์แล้วไหลผ่านซอกเขาต่างๆ เรื่อยมาทำให้เกิดเกาะแก่ง วัง และหาดมากมายตลอดระยะทาง เส้นโค้งของสายน้ำที่คดเคี้ยวผ่านเกาะแก่งมากมาย รวมทั้งผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ได้ทำให้ลำน้าว้าเป็นจุดสนใจของการท่องเที่ยวล่องแก่ง ภายใต้อิทธิพลของกระแสการอนุรักษ์ธรรมชาติและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ที่ตื่นตัวมากในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ส่งผลให้ค่านิยมของนักท่องเที่ยวมีความเปลี่ยนแปลงไป โดย โครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2545) ได้กล่าวไว้ว่า กิจกรรมการท่องเที่ยว และความต้องการของนักท่องเที่ยวในปัจจุบัน ไม่ได้ยึดติดกับสโลแกนของการท่องเที่ยว 3 ประเภท คือ Sun, Sand, Surf ซึ่งเป็นสูตรการท่องเที่ยวในอดีต แต่ปัจจุบันนักท่องเที่ยวจะแสวงหาสิ่งท้าทาย ประสบการณ์มากขึ้น และสิ่งที่ท้าทายดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว และนิยมมากขึ้น เช่น ความแตกต่างด้านวัฒนธรรม การท่องเที่ยวชมธรรมชาติ การพักผ่อนหย่อนใจ การผจญภัย และเกมกีฬา

พื้นที่ท่องเที่ยวลำน้ำว้า เป็นพื้นที่ที่มีจุดเสนอขายหรือปัจจัยดึงดูดที่สำคัญ คือ ความสวยงามของธรรมชาติ ป่าไม้ ลำน้ำว้าที่สวยงาม ใสสะอาด และแก่น้ำตามธรรมชาติที่สร้างความตื่นเต้นท้าทาย จึงทำให้ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา มีนักท่องเที่ยวสนใจเข้ามาเที่ยวพักผ่อนชมธรรมชาติเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ และในช่วง 7-8 ปีที่ผ่านมาความนิยมเข้ามาล่องแก่งลำน้ำว้าด้วยแพยางก็เพิ่มมากขึ้น ทั้งนักท่องเที่ยวและจำนวนผู้ประกอบการที่เข้ามาดำเนินกิจการซึ่งได้ทำให้เกิดการขยายตัวของการท่องเที่ยวมาจนถึงปัจจุบัน โดยตลาดการท่องเที่ยวที่สำคัญจากการศึกษาวิจัย พบว่า สินค้าหรือผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว (Product) ที่เป็นที่น่าสนใจและเป็นปัจจัยดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามายังพื้นที่ท่องเที่ยวลำน้ำว้า ก็คือ กิจกรรมการล่องแก่งแพยาง โดยแม้ว่าจะได้มีการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวอื่นๆ เพื่อนำเสนอแก่นักท่องเที่ยวด้วย เช่น การนั่งช้าง การปั่นจักรยาน การเดินป่า และการล่องแพไม้ไผ่ซึ่งมีการดำเนินการมาก่อนการล่องแก่งแพยาง แต่ก็ไม่เป็นที่สนใจแก่นักท่องเที่ยวมากนักซึ่งสาเหตุหนึ่งเกิดขึ้นจากการประชาสัมพันธ์ หรือการส่งเสริมการตลาด (Promotion) ที่ผ่านมามีการเน้นการล่องแก่งแพยางมากกว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวอื่นๆ จึงทำให้นักท่องเที่ยวใหม่ๆ มุ่งความสนใจมายังกิจกรรมล่องแก่งแพยางเป็นหลัก ซึ่งการโฆษณาประชาสัมพันธ์ในสื่อต่างๆ มีความสำคัญมากโดยเฉพาะกับพื้นที่ท่องเที่ยวใหม่ๆ ที่ยังไม่มีใครรู้จักมากนัก อย่างไรก็ตามพื้นที่ท่องเที่ยวลำน้ำว้า

นอกจากนี้ แม้ว่าการล่องแก่งแพยางและธรรมชาติที่สวยงามของพื้นที่ท่องเที่ยวลำน้ำว้าจะเป็นปัจจัยดึงดูดที่สำคัญของพื้นที่ท่องเที่ยวลำน้ำว้า แต่เท่าที่ผ่านมายังมีข้อจำกัดที่ทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามายังพื้นที่ท่องเที่ยวน้อยกว่าที่ควรจะเป็น โดยเมื่อพิจารณาส่วนประสมทางการตลาด (Marketing Mix) แล้วพบว่า มีจุดอ่อนหลายประการ คือ ทางด้านช่องทางการจัดจำหน่ายหรือสถานที่ (Place) และการส่งเสริมการตลาด (Promotion) ซึ่งแม้ว่าพื้นที่ท่องเที่ยวลำน้ำว้าจะมีผู้ประกอบการแพยางหลายรายแต่ส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบการซึ่งเป็นข้าราชการท้องถิ่นหรือผู้มีฐานะในอำเภอ มีผู้ประกอบการน้อยรายที่มีการจัดดำเนินการในลักษณะบริษัททัวร์ และมีการจัดทำโปรแกรมทัวร์เสนอให้นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการส่วนใหญ่จะรอให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาติดต่อในพื้นที่ในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยว หรือมีการติดต่อล่วงหน้าจากนักท่องเที่ยวที่เคยมาและแนะนำกันปากต่อปาก ส่วนนักท่องเที่ยวเองนั้นส่วนใหญ่ก็จะรู้จักพื้นที่ท่องเที่ยวลำน้ำว้าจากการแนะนำของเพื่อน หรือคนรู้จัก นอกจากนี้ความจำกัดของพื้นที่หลายประการก็ทำให้เกิดข้อจำกัดในการเลือกมายังพื้นที่ท่องเที่ยวลำน้ำว้า เช่นเดียวกับ ที่ โครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2544) ได้เสนอไว้ ในโครงการศึกษาเพื่อจัดทำดัชนีวัดคุณภาพมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวว่า นักท่องเที่ยวเลือกที่จะไปท่องเที่ยวยังสถานที่ต่างๆ มิใช่เพียงเพื่อพบกับความแปลกใหม่หรือความสวยงามของสถานที่เท่านั้นแต่คุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรม

เกี่ยวเนื่องไม่ว่าจะเป็นราคาค่าบริการ ความปลอดภัย ความสะดวก การไม่ถูกเอาเปรียบ ความสะอาด รวมถึงการจัดการสภาพแวดล้อมและอื่นๆ ต่างเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจเลือกเดินทางไปท่องเที่ยว

ความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวของพื้นที่ท่องเที่ยวลำน้าวัว เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) และการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility) แล้วพบว่า สิ่งอำนวยความสะดวกที่รองรับนักท่องเที่ยวได้แก่ ที่พัก ห้องน้ำ ที่จอดรถ ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก มีจำกัดไม่เพียงพอในช่วงเทศกาลและมีความสะดวกเฉพาะในอุทยานแห่งชาติแม่จรม ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีขีดความสามารถที่จะรับได้ทางสังคมที่ค่อนข้างต่ำโดยธรรมชาติ (มนัส สุวรรณ, 2538) แต่ด้วยความพร้อมของสิ่งอำนวยความสะดวกจึงทำให้นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มุ่งไปยังอุทยานแห่งชาติแม่จรม ซึ่งก็ส่งผลให้สามารถรับนักท่องเที่ยวได้น้อยและแม้ว่าในพื้นที่ท่องเที่ยวลำน้าวัวจะมีชุมชนลำน้าวัวที่เป็นจุดท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวนิยมเข้าไป แต่ความไม่พร้อมของสิ่งอำนวยความสะดวกก็ทำให้ไม่ได้รับการกระจายรายได้ และผลประโยชน์จากการเข้ามาของนักท่องเที่ยวเท่าที่ควร นอกจากนี้ การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวที่แม้ว่าพื้นที่ท่องเที่ยวลำน้าวัวจะได้รับการพัฒนาสภาพถนนให้อยู่ในสภาพดีพอสมควร แต่การให้ความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวในลักษณะโปรแกรมทัวร์และการขนส่งที่มายังจุดท่องเที่ยวได้โดยตรงยังไม่มีจึงทำให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาต้องเดินทางมาด้วยพาหนะส่วนตัวส่งผลให้นักท่องเที่ยวที่ไม่ชำนาญทางหลงทาง เนื่องจากป้ายบอกทางมีน้อยและบางส่วนไม่กล้าเดินทางมาเองเนื่องจากสภาพการเดินทางของพื้นที่ที่มีความคดเคี้ยว แต่อย่างไรก็ตาม ด้วยสภาพธรรมชาติ และกิจกรรมการท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ประกอบกับแผนการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ในพื้นที่ชุมชนลำน้าวัวในอนาคตของอำเภอแม่จรมและอุทยานแห่งชาติแม่จรมก็อาจส่งผลให้นักท่องเที่ยวมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอีกในอนาคต

ส่วนองค์ประกอบด้านสิ่งดึงดูดใจ ซึ่งได้แก่ สภาพกายภาพของพื้นที่ท่องเที่ยวลำน้าวัว ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ ความสวยงามใสสะอาดของสายน้ำ กิจกรรมการท่องเที่ยวล่องแก่งที่สร้างความสนุกสนานและวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่น ได้สร้างความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมากซึ่งเป็นปัจจัยดึงดูดสำคัญของพื้นที่ท่องเที่ยวลำน้าวัวที่มีคุณค่ายิ่ง ความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ สภาพป่าและลำน้าวัว ที่ยังคงความหลากหลายทางชีวภาพของพืชและสัตว์ ในพื้นที่ลำน้าวัวเกิดจากการจัดการดูแลรักษาทรัพยากรของชุมชนลำน้าวัวที่ทำให้ผืนป่าที่เคยแห้งแล้งกลับฟื้นคืนสภาพและสัตว์น้ำที่เคยลดลงจนใกล้จะสูญพันธุ์กลับเพิ่มจำนวนขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งปลาหมออารีย์ ซึ่งเป็นพันธุ์ปลาที่หาได้ยากในแหล่งน้ำธรรมชาติของประเทศไทยในปัจจุบัน เนื่องจากเป็นปลาที่มีความไวต่อความเปลี่ยนแปลงของคุณภาพน้ำ แต่กลับพบมากในลำน้าวัว

ซึ่งแสดงให้เห็นถึงคุณภาพน้ำที่ดีของลำน้ำว่าเช่นเดียวกับที่ ยศ สันตสมบัติ (2544) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรว่า การที่ทรัพยากรธรรมชาติยังคงความสมบูรณ์และสวยงามอยู่ได้นั้นมิได้เกิดขึ้นเอง แต่เกิดจากการที่ชุมชนต่างๆ มีระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรอย่างชัดเจนมีการแบ่งพื้นที่ป่าเป็นประเภทต่างๆ เช่น ป่าอนุรักษ์มีการกำหนดพื้นที่ป่าชุมชน ออกกฎระเบียบการใช้ป่า บทลงโทษผู้ฝ่าฝืน การนำเอาความเชื่อ อุดมการณ์ และพิธีกรรมมาเป็นแนวทางในการกำหนดกฎเกณฑ์ที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรที่ดิน แหล่งน้ำในหมู่บ้าน เช่น ความเชื่อเรื่องผี เป็นต้น

การท่องเที่ยวซึ่งนำทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนลำน้ำว่ามาใช้เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวแต่ชุมชนกลับได้รับการกระจายผลประโยชน์และมีส่วนร่วมน้อย การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ลำน้ำว่าส่วนใหญ่ดำเนินการโดยผู้ประกอบการภายนอกชุมชน และข้าราชการท้องถิ่นที่มีความสามารถในด้านทุน ชาวบ้านจึงเป็นเพียงผู้รับจ้างอำนาจและการควบคุมตกอยู่ในมือกลุ่มบุคคลภายนอก ชุมชนไม่ได้มีโอกาสตัดสินใจในกระบวนการดำเนินงาน และแม้ว่าจะมีการรวมกลุ่มทำแพไม้ไผ่โดยชาวบ้าน แต่ก็ประสบปัญหาด้านการตลาดที่ไม่สามารถแข่งขันกับแพยางได้ทำให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวน้อยและไม่มีการกระจายรายได้เท่าที่ควร ซึ่งไม่สอดคล้องกับ แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในทัศนะของ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) ที่กล่าวว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นและคืนประโยชน์กลับสู่ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น รวมทั้งการท่องเที่ยวซึ่งใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวช่วยส่งเสริมสร้างความปลอดภัยหรือผลกระทบ เช่น ความเสื่อมโทรม ซึ่งย่อมหมาถึง ชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนเจ้าของพื้นที่ด้วยเหตุนี้ชุมชนจึงต้องเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ดูแลและจัดการแหล่งท่องเที่ยวให้คงความเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (โครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, 2543)

5.2.1 การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชน และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชน

การเข้ามาของการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนลำน้ำว่าในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนลำน้ำว่าขึ้นแต่โดยรวมแล้วยังไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงที่มากนักจากการวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงร่วมกับตัวแทนชาวบ้าน พบว่า เนื่องจากการมีส่วนร่วมของชุมชนกับการท่องเที่ยวและการได้สัมผัสนักท่องเที่ยวอย่างใกล้ชิดของชุมชนยังค่อนข้างน้อยรวมทั้งพื้นฐานของสังคมชนบทที่ยังคงยึดถือแนวทางการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิมอยู่ โดยแม้ว่าชุมชนจะได้มีโอกาสติดต่อกับสังคมภายนอกมากขึ้นนับตั้งแต่มีการพัฒนาสาธารณูปโภค แต่ชุมชนก็ยังมีวิถีชีวิตและระบบการผลิตที่พึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างช้าๆ เนื่องจากข้อจำกัดของชุมชนที่มีรายได้ต่ำมาก ในขณะที่เดียวกันชุมชนก็เรียนรู้ที่จะยอมรับ

การเปลี่ยนแปลงเฉพาะที่เหมาะสมกับชุมชน โดยแม้ว่าที่ผ่านมาชุมชนจะได้มีการปฏิสัมพันธ์กับคนภายนอกมากขึ้นก็ตาม

กระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนลำนํ้าว่าหลังจากการเข้ามาของการท่องเที่ยวคือการเรียนรู้ และการปรับตัวซึ่งมีความจำเป็นต่อการอยู่รอดในสภาพความเปลี่ยนแปลงที่เข้ามากระทบชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ ที่ทำให้ชุมชนลำนํ้าว่าต้องพึ่งพิงภายนอกมากขึ้น อาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของชุมชนลำนํ้าว่ามีเหตุผลทางด้านอาชีพ และรายได้เป็นตัวกระตุ้นให้ชุมชนที่เคยอยู่อาศัยกันอย่างเงียบสงบไม่กล้าแสดงออก กลับแสดงความรู้สึกหรือร้น พยายามที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ที่เข้ามาในชุมชน

หลังจากการเข้ามาของการท่องเที่ยวชุมชนลำนํ้าว่าได้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจที่ค่อนข้างชัดเจนคือ การท่องเที่ยวได้สร้างอาชีพเสริมให้แก่ชุมชนทำให้ชุมชนมีรายได้ที่เพิ่มขึ้นและมีโอกาสการทำงานในชุมชน ทำให้ไม่ต้องออกไปรับจ้างนอกชุมชนอีกแต่ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ก็เกิดขึ้นกับบางส่วนของชุมชน ซึ่งเกิดจากความสามารถในการปรับตัวของบุคคลที่มีแตกต่างกันเนื่องจากคนเรามีสถานภาพ ความคิด และพฤติกรรมที่แตกต่างกัน (วรรณิ ดวงดีทวีรัตน์, 2540) ผู้ที่ปรับตัวเข้ามารับงานบริการด้านการท่องเที่ยวได้ก่อนเป็นบุคคลที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก มีความคล่องแคล่ว และเคยออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน ทำให้มีการปรับตัวยอมรับการเปลี่ยนแปลงเร็วกว่าคนกลุ่มอื่นๆ แต่อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่ามีปัจจัยบังคับให้ชุมชนมีการปรับตัวยอมรับการเปลี่ยนแปลงเร็วขึ้น เช่น ความรู้สึกไม่มั่นคงของราคาพืชผลทางการเกษตร ความไม่มั่นคงของรายได้จากการรับจ้าง และขายของป่า รวมทั้งการเห็นกิจการการท่องเที่ยวในชุมชนก้าวหน้าขึ้นและสร้างรายได้ที่ดี เหล่านี้ล้วนเป็นตัวเร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในชุมชนลำนํ้าว่าทั้งสิ้น ซึ่ง สุวิทย์ คุณกิตติ (2536) ได้ให้ทัศนะในทำนองเดียวกันว่า การที่บุคคลได้พบเห็นสภาพสังคมรอบข้างที่เปลี่ยนแปลงไปการที่ได้พบและเห็นคนอื่นมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นแล้วอยากมีตามส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตทางด้านสังคม และวัฒนธรรม หลังจากการเข้ามาของการท่องเที่ยวในชุมชนลำนํ้าว่าไม่เด่นชัดนัก ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงโดยการปรับตัวต่อประเด็นดังกล่าวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้ในสภาพเงื่อนไขทางสังคมที่เปลี่ยนไปแต่ก็ไม่ได้ทำให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง เช่น การปรับตัวสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่กับคนนอกชุมชน ได้แก่ ผู้ประกอบการแพยางและนักท่องเที่ยว ก็เพื่อสร้างเครือข่ายทางสังคมใหม่ รักษาประโยชน์ด้านรายได้และอาชีพของตน ในขณะที่ความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนในชุมชนยังมีลักษณะการช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยแรงกายและแรงใจอยู่เช่นเดิม วิถีชีวิตของชุมชนที่มีความผูกพันแนบแน่นกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ป่าเขาและลำนํ้าว่า แสดงออกผ่าน

ทางวัฒนธรรม และประเพณีต่างๆ ลักษณะสังคมวัฒนธรรมที่ยังคงความเป็นชุมชนชนบทไว้อย่างชัดเจน ระบบการผลิตส่วนใหญ่เป็นการผลิตเพื่อยังชีพมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างสมาชิกในชุมชน แม้ว่าจะถูกแทรกแซงจากระบบเศรษฐกิจภายนอกชุมชน เช่นการผลิตเพื่อการค้า และการเข้ามาของธุรกิจการท่องเที่ยว สิ่งที่ขัดโงให้ชุมชนล้าหน้าว่ายังคงความเป็นชุมชนท้องถิ่นคือ ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนและระบบความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ รวมทั้งความรัก ความผูกพัน ความสามัคคี และมีผลประโยชน์ระดับชุมชนร่วมกัน ซึ่งสะท้อนออกมาจากการที่ชุมชนล้าหน้าว่าสามารถร่วมกันอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์น้ำประสบความสำเร็จ และสามารถดำรงสถานภาพในการดำเนินกิจกรรมอยู่ได้ยาวนาน เช่นเดียวกับ การศึกษาของสุวณี ทรัพย์พิบูลย์ผล (2544) ที่พบว่า การท่องเที่ยวไม่ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนปกาสัย เพราะชุมชนยังมีรูปแบบการผลิตแบบดั้งเดิมและการสัมพันธ์กับนักท่องเที่ยวมีน้อย นอกจากนี้ในด้านปัญหาสังคมในชุมชนล้าหน้าว่าการท่องเที่ยวกลับเป็นปัจจัยผลักดันที่ทำให้ปัญหาสังคมที่เคยมีในชุมชนลดน้อยลง เนื่องจากการเพิ่มกฎระเบียบมีความชัดเจนและเข้มงวดขึ้นในการควบคุมพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของชุมชนเพื่อรักษาภาพพจน์ของชุมชน

แต่อย่างไรก็ตามก็ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับผู้ที่เข้าไปประกอบอาชีพเสริมรับจ้างเกี่ยวกับการท่องเที่ยวขึ้น เช่น อำนาจการต่อรองของชาวบ้านน้อยลงเนื่องจากต้องพึ่งพิงรายได้จากผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยว การร่วมกิจกรรมทางสังคมมีเวลาจำกัดมากขึ้นซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ จีรพร ศรีวัฒนานุกุลกิจ (2544) ที่พบว่า การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมในชุมชนที่มีการท่องเที่ยวจากที่เคยปฏิบัติเป็นประจำเริ่มมีความห่างเหิน และชาวบ้านที่ต้องพึ่งพาการท่องเที่ยว นอกจากต้องพึ่งพิงรายได้แล้วยังต้องทำตามที่มีผู้สั่งด้วยทำให้อำนาจต่อรองของชาวบ้านต่ำลงไป (ชยันต์ วรรณนะภูติ, 2538)

สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมของเยาวชนในชุมชนในปัจจุบันนั้นชุมชนเชื่อว่าพลังยึดเหนี่ยวของครอบครัวและชุมชน ยังคงมีพลังสามารถควบคุมเด็กในชุมชนได้อยู่แม้ว่าการท่องเที่ยวจะทำให้เยาวชนได้สัมผัสกับนักท่องเที่ยวมากขึ้นแต่ข้อจำกัดของชุมชน เช่น รายได้ สภาพสังคม ก็ทำให้การแสดงพฤติกรรมต่างๆ ถูกจำกัดไม่ให้เปลี่ยนแปลงมากนัก

การเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมกายภาพถือว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อชุมชนล้าหน้าว่าเนื่องจาก สิ่งแวดล้อมทางกายภาพไม่ว่าจะเป็นสภาพอากาศ ดิน ไม้พืชรพรรณ หรือล้าหน้า ล้วนแล้วแต่เป็นทรัพยากรที่มีค่าของชุมชน และเนื่องจากการท่องเที่ยวแบบผจญภัยกึ่งอนุรักษ์ธรรมชาติมีความเกี่ยวพันอยู่กับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมโดยตรงหากการดำเนินการไม่คำนึงถึงหลักการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนอาจทำให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเองถูกทำลาย และนั่นหมายความว่า คุณค่าเชิงการพัฒนาการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้อาจหมดไป (โครงการศึกษาวิจัย

การจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, 2545) ชุมชนลำน้ำว่าเป็นชุมชนซึ่งมีพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ และมีความหลากหลายทั้งพืชพรรณ และสัตว์ป่า สัตว์น้ำ นานาชนิด โดยการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในชุมชนในปัจจุบันนี้ไม่ได้เป็นเศรษฐกิจที่สำคัญกับชุมชนมากนัก หากชุมชนไม่มีการท่องเที่ยวชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้แต่หากสภาพสิ่งแวดล้อมของชุมชนถูกทำลายไปชุมชนลำน้ำว่าจะไม่สามารถอยู่ได้เลย เนื่องจากวิถีชีวิตของชุมชนที่ยังคงพึ่งพิงความหลากหลายทางชีวภาพของพืชและสัตว์ในพื้นที่ลำน้ำว่าในการดำรงชีวิต จากการศึกษาพบว่า ท่าที่ผ่านมาการท่องเที่ยวที่เข้ามา ยังไม่ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับสภาพอากาศ ต้นไม้พืชพรรณ และสภาพของลำน้ำว่ามากนัก เนื่องจากลักษณะการท่องเที่ยวหลักของพื้นที่เป็นการล่องแก่งซึ่งส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวต้องผ่าน จึงไม่ได้สัมผัสกับต้นไม้พืชพรรณ อีกทั้งการท่องเที่ยวยังมีมากเฉพาะช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวจึงทำให้ไม่สร้างความกดดันให้กับพื้นที่มากนัก นอกจากนี้การใช้ปริมาณสัตว์น้ำในการตรวจวัดคุณภาพน้ำ ยังปรากฏว่า สภาพน้ำในลำน้ำว่ามีคุณภาพที่ดีอยู่แม้ว่าจะมีการท่องเที่ยวเข้ามา เช่นเดียวกับที่โครงการศึกษาวิจัย การจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2545) ได้กล่าวไว้ว่าการล่องแก่งอาจยังไม่ส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพ แต่กิจกรรมเกี่ยวเนื่อง เช่น การสร้างที่พักแรม การเล่นแคมป์ไฟ อาจมีส่วนทำให้เกิดการสูญเสียในชนิดของพืชและสัตว์บางอย่างได้ ดังนั้นการที่สิ่งแวดล้อมทางกายภาพในพื้นที่ชุมชนลำน้ำว่า ยังไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น ส่วนหนึ่งก็เนื่องจากการที่ยังไม่มีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกรองรับนักท่องเที่ยวมากนัก ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถทำกิจกรรมในพื้นที่ได้อย่างจำกัด

แต่อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงสำคัญที่เริ่มสร้างปัญหาให้กับชุมชนคือ ปัญหามลภาวะขยะและสิ่งปฏิกูลจากการท่องเที่ยวที่มีมากขึ้น และส่วนใหญ่เป็นขยะที่ไม่สามารถย่อยสลายได้ตามธรรมชาติ ปัญหามลภาวะจึงเป็นปัญหาสำคัญที่ปัจจุบันชุมชนลำน้ำว่าต้องแบกรับภาระโดยที่ชุมชนเองก็ไม่ได้รับการกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวเท่าที่ควร เช่นเดียวกับการศึกษาของ สุพลศิริพรรณพร (2538) ปุสดี อากมานนท์ มอนซอน และคณะ (2535) และ สุรีย์ บุญญานุพงศ์ (2539) ที่พบว่า การท่องเที่ยวได้สร้างปัญหามลภาวะจำนวนมากให้กับชุมชนพื้นที่ท่องเที่ยว

วิถีชีวิตของชุมชนชนบทมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับสภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว เนื่องจากการก่อตั้งชุมชนเกิดขึ้นจากการต่อสู้เพื่อให้ทุกคนมีอยู่มีกิน ในพื้นที่ชุมชนลำน้ำว่าซึ่งแวดล้อมไปด้วยป่าไม้ ขุนเขา และลำน้ำว่า วิถีชีวิตของชุมชนลำน้ำว่าจึงมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมต่างๆ เหล่านั้นอย่างแนบแน่น ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนลำน้ำว่าย่อมส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของชุมชนกับลำน้ำว่า ทั้งด้านบวกและลบไม่มากก็น้อย ผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของชุมชนกับลำน้ำว่า ในด้านการใช้ประโยชน์จากลำน้ำว่า การอนุรักษ์น้ำ การจัดการน้ำ ระบบความเชื่อ ค่านิยมเกี่ยวกับน้ำ และการถ่ายทอดแนวคิด จากการศึกษาพบว่า

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนลำนํ้าว่า ได้ส่งผลกระทบต่อทั้งด้านบวกและด้านลบ ต่อความสัมพันธ์ของชุมชนกับลำนํ้าว่า เช่น การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจชุมชนมีอาชีพเสริม และ รายได้มากขึ้น ได้ส่งผลดีต่อการอนุรักษ์น้ำของชุมชน เนื่องจากทำให้ชุมชนให้การเอาใจใส่ในการ อนุรักษ์ และมีการเข้าไปใช้ประโยชน์ลำนํ้าว่าในการหาอาหารน้อยลง แต่ผลกระทบด้านลบ ก็ทำให้ การจัดการน้ำของชุมชนมีความยากลำบากขึ้นเนื่องมีการเข้ามาใช้ประโยชน์ลำนํ้าว่าจาก คนหลายกลุ่ม เช่น ผู้ประกอบการ นักท่องเที่ยว รวมทั้งการถ่ายทอดแนวคิดของชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่ เป็นแนวคิดที่สัมพันธ์อยู่กับการดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อมของชุมชน แต่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ของชุมชน เช่น การหาปลาตามลำนํ้ามีน้อยลงเนื่องจากการมีรายได้เพิ่มขึ้นทำให้กระบวนการ ถ่ายทอดแนวคิดจากผู้ใหญ่สู่เยาวชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการถ่ายทอดโดยการเรียนรู้จากการสังเกต จดจำแล้วนำไปทดลองปฏิบัติมีจำกัด ซึ่งอาจจะส่งผลเสียต่อการดำรงชีวิตในพื้นที่ลำนํ้าว่าต่อคนรุ่น ต่อไป เป็นต้น ซึ่ง เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544) กล่าวว่า การถ่ายทอดความรู้ และการเรียนรู้จากการ ทำจริงได้ส่งต่อแก่คนรุ่นหลังด้วยการสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่าเป็นกระบวนการ เรียนรู้และการปรับตัวของชาวไทย

แต่อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนลำนํ้าว่าหลังจากมีการท่องเที่ยว ไม่ได้ ส่งผลกระทบต่อระบบความเชื่อและค่านิยมของชุมชนต่อนํ้ามากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเชื่อเรื่อง ผี ที่ยังคงดำรงอยู่ และสามารถควบคุมให้ชุมชน ไม่กล้าละเมิดหรือทำผิดต่อแหล่งน้ำ ซึ่ง ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2537) กล่าวว่า ความเชื่อดำรงอยู่ได้เพราะมีการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อทาง ศาสนา อันได้แก่ พุทธ พราหมณ์ และผี ที่ได้ประสานกันเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตของชุมชน สามารถตอบสนองความต้องการทางกายใจของคนในสังคมได้ และมีการถ่ายทอดความเชื่อ สอดคล้องกับเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงของสังคมทำให้ความเชื่อดังกล่าวยังคงอยู่ โดยชุมชน ลำนํ้าว่ามีสถาบันครอบครัวที่ทำหน้าที่ถ่ายทอด และควบคุมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การส่งเสริมการท่องเที่ยว เป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาประเทศ สังคม และวัฒนธรรม บางอย่างของชุมชนเป็นอุปสรรคในการพัฒนาซึ่งแนวทางการพัฒนาแนวเศรษฐกิจ หรือทฤษฎีขั้น ตอนความจำเป็นเติบโตทางเศรษฐกิจ มีความเชื่อว่าบรรดาวัฒนธรรม ธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้าน ต่างๆ ที่เคยมีอยู่ในชุมชนล้วนแต่เป็นอุปสรรคขัดขวางความเจริญก้าวหน้าและทันสมัย (กาญจนา แก้วเทพ, 2538) แต่ผลจากการพัฒนาโดยละเลยวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนที่ผ่านมากลับเพิ่ม ปัญหาต่างๆมากขึ้น เช่น ความเสื่อมโทรมทางสังคม ความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อม อาจกล่าวได้ ว่า การพัฒนาที่มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนมิใช่เป็นแนวทางการ พัฒนาที่แท้จริง

สำหรับพื้นที่ชุมชนลำน้ำน้ันการที่ชุมชนไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงมากนัก เป็นผลดีกับชุมชนและการท่องเที่ยว เนื่องจากวิถีชีวิตของชุมชนที่เรียบง่ายผูกพันอยู่กับธรรมชาติแตกต่างจากสังคมที่มีความเจริญเป็นปัจจัยดึงดูดที่สำคัญประการหนึ่งของการท่องเที่ยว การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนที่มากเกินไปความเหมาะสมกับสภาพชุมชนย่อมทำให้เกิดการล่มสลายของชุมชน และเสน่ห์ทางการท่องเที่ยวในที่สุด ซึ่งแนวทางที่จะทำให้เกิดการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ โดยไม่ทำให้ชุมชนสูญเสียเอกลักษณ์ทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม คือการพัฒนาโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมดำเนินการ

5.2.2 แนวทางลดผลกระทบทางลบ และแนวทางการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมของชุมชน

การคาดการณ์แนวโน้มการท่องเที่ยวในอนาคต พบว่า พื้นที่ท่องเที่ยวลำน้ำน้ันมีความสามารถที่จะรับได้ของพื้นที่ในเชิงกายภาพ สังคม นิเวศวิทยา และชุมชน ที่ยังสามารถพัฒนาเพื่อรองรับการท่องเที่ยวได้ รวมทั้งแผนการส่งเสริมและพัฒนากการท่องเที่ยวของจังหวัด และอำเภอแม่จริม ตลอดจนชุมชนลำน้ำน้ันเองก็อาจมีการค้นหารูปแบบที่เหมาะสมเพื่อประโยชน์ของชุมชน แต่อย่างไรก็ตามการพัฒนาการท่องเที่ยวย่อมจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และผลกระทบต่อชุมชนด้วยเช่นกัน ดังนั้นชุมชนจึงควรวางแผนการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ต่อทั้งการท่องเที่ยว ชุมชน และสิ่งแวดล้อม

ศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ป่า และลำน้ำน้ัน ของชุมชนจนสามารถดำเนินการประสบความสำเร็จมาจนถึงปัจจุบัน เกิดจากกระบวนการการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน จากประสบการณ์ปัญหาความขาดแคลนแหล่งอาหารธรรมชาติ ซึ่งสร้างความยากลำบากในการดำเนินชีวิตของชุมชนที่มีรายได้น้อย และต้องพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลักได้กระตุ้นให้ชุมชนลำน้ำน้ันร่วมมือกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงความอุดมสมบูรณ์ โดยผ่านกระบวนการที่หลากหลาย เช่น การระดมความคิด การสนทนาปรึกษาหารือ การศึกษาดูงาน การประชุม การสร้างจิตสำนึก การมีส่วนร่วม และการสร้างเครือข่าย จนทำให้เกิดความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การรวมกลุ่มกันจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างจริงจังของชุมชนลำน้ำน้ันจึงเกิดจากความต้องการแก้ปัญหาความขาดแคลนทรัพยากรในการดำเนินชีวิตของชุมชน ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของคนในชุมชนเมื่อเกิดมีปัญหาวิกฤตที่ส่งผลกระทบต่อคนทั้งชุมชน ที่มีพลังในการแก้ปัญหาสูง ตามทัศนะของ บุญฤทธิ เผือกวัฒนะ (อ้างใน ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543) แต่สำหรับการจัดการการท่องเที่ยวแล้วชุมชนส่วนใหญ่ซึ่งยังไม่ได้มีส่วนร่วมได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยวที่ชัดเจนและการท่องเที่ยวที่ผ่านมายังไม่ได้สร้างผลกระทบที่มากจนสร้างปัญหาให้กับชุมชน จึงทำให้ชุมชนยังไม่ได้มีการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนแต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม การไม่ได้รับประโยชน์อย่างทั่วถึงอาจส่งผลเสียต่อความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ยศ สันตสมบัติ, 2544) เพราะการสร้างผลประโยชน์ให้กับชุมชน เช่น รายได้ที่ทั่วถึงจะเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้ชุมชนให้ความสำคัญกับการดูแลรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยว การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมได้รับประโยชน์จึงเป็นแนวทางสำคัญที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนแก่การท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมในชุมชนลำน้ำว่ามากที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับ ทศนะของ วิสุทธิ ไข่มณี (2538) ที่กล่าวว่าแนวทางการแก้ไขปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพควรจะต้องอิงกับประชาชนในท้องถิ่นที่อยู่ใกล้ชิดกับแหล่งทรัพยากรชีวภาพ ตามวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม อันจะนำไปสู่การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพอย่างมีประสิทธิภาพและเสริมสร้างการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างได้ผลคุ้มค่า

ในการศึกษาหาแนวทางลดผลกระทบทางลบ และแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมของชุมชนลำน้ำว่านี้ เนื่องจากในชุมชนยังไม่ได้รับผลกระทบลบจากการท่องเที่ยวมากจนสร้างความยากลำบากในการดำเนินชีวิตแต่เพื่อเป็นการหาแนวทางเพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่คาดว่าจะขยายตัวขึ้นในอนาคต ผู้วิจัยจึงประยุกต์ใช้เทคนิคการประเมินอนาคตภาพทางสังคม (EFR) เพื่อช่วยในการประเมินผลกระทบทางสังคม (สมาคมวิจัยเชิงคุณภาพแห่งประเทศไทย, 2538) โดยเป็นการคาดการณ์แนวโน้มของผลกระทบจากการท่องเที่ยวในอนาคต เพื่อหาแนวทางในการลดผลกระทบทางลบ และแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมของชุมชนในการสนทนากลุ่มร่วมกับตัวแทนชุมชนที่ผู้วิจัยจัดชุมชนเป็นอย่างดี โดยมีแนวคำถามให้ผู้ตอบจินตนาการ ได้แก่ “ผลกระทบทางลบที่คิดว่าจะได้รับจากการท่องเที่ยว” “แนวทางที่คิดว่าจะลดผลกระทบทางลบ” “สภาพการท่องเที่ยวในชุมชนที่คาดหวังหรืออยากให้เป็น” และ “แนวทางที่จะทำให้เป็นอย่างที่คาดหวัง”

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนลำน้ำว่ามีองค์ความรู้ในการจัดการกับความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เข้ามากระทบชุมชนทำให้ไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตอย่างถอนรากถอนโคน และยังคงความเป็นชุมชนชนบทอยู่ได้ ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

1. องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และแหล่งน้ำของชุมชน ซึ่งเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับธรรมชาติ ซึ่งชุมชนทราบว่าหากขาดธรรมชาติแล้วชุมชนไม่สามารถอยู่ได้ จากการใช้ชีวิตอยู่กับป่าไม้และลำน้ำได้ทำให้ชุมชนสั่งสมความรู้ต่างๆ จากการดำรงชีวิต เช่น ประโยชน์ของต้นไม้ พืชพรรณชนิดต่างๆ เขตอาศัยของต้นไม้ สัตว์น้ำ พืชน้ำ ชนิดต่างๆ ทำให้ชุมชนมีการแบ่งพื้นที่ป่าและลำน้ำออกเป็นส่วนต่างๆ เพื่อประโยชน์ในการใช้สอยและอนุรักษ์ โดยมีความเชื่อ และพิธีกรรมเป็นเครื่องมือควบคุมทางสังคมร่วมด้วย เพื่อให้เกิดการใช้ที่ยั่งยืน

2. องค์ความรู้ในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน ชุมชนลำน้ว่าคงความหลากหลายทางชีวภาพของพืชพรรณ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ ได้จนถึงปัจจุบันนี้ เกิดจากการจัดการดูแลรักษาของคนในชุมชน ซึ่งชุมชนทราบว่า ความหลากหลายทางชีวภาพเป็นหลักประกันความมั่นคงในชีวิต ความหลากหลายของสายพันธุ์พืช และสัตว์ เป็นหลักประกันปริมาณและความต่อเนื่องของผลผลิตของชุมชน ความหลากหลายทำให้เกิดความมั่นคงในระบบนิเวศของชุมชน ชุมชนมีองค์ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของพืช และสัตว์ ที่มีความเชื่อมโยงกันเป็นระบบ และต่างก็พึ่งพากันหากขาดป่าจะขาดน้ำ และสัตว์น้ำ ซึ่งเป็นอาหารของชุมชน ชุมชนก็จะประสบความยากลำบากในการดำรงชีวิต รวมทั้งความหลากหลายของพืชพรรณที่เป็นอาหารของชุมชน ในขณะที่เดียวกันก็เป็นอาหารของสัตว์ด้วย

นอกจากนี้ ความรู้ที่ชุมชนได้สั่งสมมาทำให้ชุมชนสามารถสังเกตเห็น และจัดการกับปัญหาที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดกับพืชพรรณ และสัตว์น้ำ เช่น การลดลงของสัตว์น้ำบางชนิดที่สามารถวัดคุณภาพของน้ำ ซึ่งทำให้ชุมชนสามารถจัดการกับสิ่งแวดล้อมก่อนที่จะกลายเป็นปัญหาใหญ่ได้

3. การบูรณาการองค์ความรู้ต่างๆ ของชุมชนทำให้ชุมชนสามารถนำองค์ความรู้ต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วมาจัดการการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของชุมชนได้ดังนี้

1) การนำเอาองค์ความรู้ของชุมชนเกี่ยวกับประโยชน์ของพืชพรรณต่างๆ มาถ่ายทอดให้กับนักท่องเที่ยว ซึ่งจะให้นักท่องเที่ยวได้เห็นคุณค่าของพืชพรรณ รวมทั้งชุมชนและเยาวชนมีความภูมิใจ และเห็นคุณค่าของพืชพรรณในชุมชนที่สามารถสร้างรายได้ และสร้างชื่อเสียงให้กับชุมชนซึ่งจะทำให้เกิดความหวงแหน และร่วมมือกันดูแลรักษา

2) การนำองค์ความรู้ของชุมชนเกี่ยวกับคุณลักษณะและแหล่งอาศัยของพืชพรรณ สัตว์น้ำ มาใช้ในการจัดการให้การท่องเที่ยวอยู่ในเขตที่เหมาะสม โดยไม่สร้างผลกระทบต่อพืชพรรณ หรือสัตว์น้ำที่มีความสำคัญกับชุมชน

3) การนำองค์ความรู้ของกระบวนการเรียนรู้ในการสังเกตการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เชื่อมโยงกันในการดูแลรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยว เพื่อให้สามารถป้องกัน และแก้ไขปัญหาจากการท่องเที่ยวได้ทัน่วงที ก่อนที่จะทำให้เกิดผลกระทบทางลบมากจนเกินกำลังของชุมชนที่จะจัดการได้

4) การนำองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาต่างๆ ของชุมชน มาผสมผสานกับองค์ความรู้สมัยใหม่นอกชุมชน เช่น ความรู้ด้านการตลาด รูปแบบการท่องเที่ยว โดยผ่านการเรียนรู้ และสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานต่างๆ นอกชุมชน เพื่อสร้างรูปแบบ กฎ ระเบียบ ที่เหมาะสมในการดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยว

โดยเมื่อพิจารณาจากพื้นฐาน วัฒนธรรม การปกครองท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิตของชุมชนลำนํ้าว่าแล้ว แนวทางที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพในการปฏิบัติควรเป็นไปในรูปแบบขององค์กรกึ่งอิสระไม่เป็นทางการจนเกินไป โดยมีระบบการได้รับผลประโยชน์ร่วมกันในการจัดรูปแบบองค์กร บทบาทในการมีส่วนร่วม ได้แก่ การให้ข้อมูล การวางแผน การจัดการ ความคุมดูแล การจัดบริการ การจัดกิจกรรมอนุรักษ์ หากชุมชนมีส่วนร่วมมากหรือมีอำนาจเพียงพอในการควบคุมการท่องเที่ยวก็จะช่วยให้เกิดการพัฒนาค้นได้อย่างดี อีกทั้งสามารถจัดสรรผลประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมและเกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชนมากขึ้น โดยการที่จะให้ชุมชนมีส่วนร่วมสิ่งสำคัญที่จำเป็นที่สุดคือการให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องในรูปแบบของการท่องเที่ยว การดูแลรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม และการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับ โครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2543) ที่ได้เสนอไว้ใน โครงการศึกษาแนวทางการบริหารและจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบล และสภาตำบล

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนลำนํ้าว่า จังหวัดน่าน ผู้วิจัยพบว่า การศึกษาครั้งนี้อยู่ภายใต้ข้อจำกัดของประเด็นการศึกษาจึงไม่สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลบางประเด็นได้รวมทั้งประเด็นที่น่าสนใจที่ผู้วิจัยได้พบ ผู้วิจัยจึงขอแสดงความคิดเห็นเพื่อเป็นข้อเสนอแนะไว้ ดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะสำหรับกรวิจัยเพิ่มเติม

- ชุมชนลำนํ้าว่ามีทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพสูง การศึกษาวิจัย เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพของพืชพรรณต่างๆ จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน และทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่
- การศึกษาขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ลำนํ้าว่าอย่างรอบด้าน ทั้งกายภาพ สังคม และนิเวศวิทยาให้ลึกซึ้งจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว
- ศึกษาหาความเหมาะสมของการสร้างและใช้เกณฑ์มาตรฐาน สำหรับวัดขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวตามฤดูกาล สถานที่ และบริบท โดยควรครอบคลุมความหลากหลายทางชีวภาพด้วยและให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) มีส่วนร่วมในการดำเนินการ

5.3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชน

- ชุมชนควรมีการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อหาแนวทางจัดการการท่องเที่ยว โดยอาจมีการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อให้มีความเข้มแข็งในการจัดการกับการท่องเที่ยว และต่อรองกับผู้ประกอบการได้
- ควรมีการรวมกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพรับจ้างล่องแพ เพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับผู้ประกอบการ
- ชุมชนควรคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน หากเกิดผลกระทบจากการท่องเที่ยวต้องเรียกร้องต่อผู้เกี่ยวข้องเพื่อป้องกันทรัพยากรของชุมชน
- ชุมชนควรรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดการกระจายรายได้ที่เท่าเทียมกันในชุมชน
- ชุมชนควรดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเท่าที่ชุมชนจะสามารถทำได้

5.3.3 ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

- ควรควบคุมจำนวน และคุณภาพของผู้ประกอบการท่องเที่ยวในพื้นที่ท่องเที่ยว ล้ำหน้าเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชน
- ให้ความรู้แก่ชุมชนเกี่ยวกับการท่องเที่ยว เพื่อให้ชุมชนสามารถมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวมากขึ้น
- กำหนดมาตรการ กฎเกณฑ์ เกี่ยวกับการท่องเที่ยวให้ชัดเจน เช่น กฎของนักท่องเที่ยว มาตรฐานการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่ท่องเที่ยว เป็นต้น
- ควรเข้าไปทำงานด้านการท่องเที่ยวร่วมกับชุมชน โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมคิด และวางแผนการดำเนินการต่างๆ ที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวของชุมชน
- ควรกำหนดหน้าที่ในการจัดการปัญหาที่เกิดจากการท่องเที่ยว โดยเฉพาะปัญหาขยะในพื้นที่ท่องเที่ยวให้ชัดเจน
- ควรวางแผนป้องกันปัญหาและผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต
- ไม่ควรส่งเสริมการท่องเที่ยวมากเกินไปจนเกินกำลังของพื้นที่ที่จะรับได้ ควรส่งเสริมการท่องเที่ยวให้พอเหมาะกับพื้นที่โดยไม่ทำให้เกิดความกดดันต่อชุมชน และสภาพแวดล้อม